

ПРІОРИТЕТИ ДЕРЖАВНОЇ ПОЛІТИКИ РЕГУЛЮВАННЯ ДОХОДІВ НАСЕЛЕННЯ

© Сенів Л. А., 2015

Наведено основні пріоритети державної політики регулювання доходів населення України. Проаналізовано регулювання системи оплати праці та особливості здійснення індексації доходів в Україні, цілі яких повинні бути направлені на підвищення рівня добробуту населення. Здійснено порівняння мінімальної заробітної плати населення України та багатьох країн Європейського Співтовариства. Запропоновано заходи для забезпечення зростання доходів населення України у сучасних кризових умовах.

Ключові слова: доходи населення, мінімальна заробітна плата, регулювання доходів, прожитковий мінімум, індексація доходів.

L. Seniv

Lviv Polytechnic National University

INCOMES REGULATION STATE POLICY PRIORITIES

© Seniv L., 2015

In the article the main public policy priorities of population incomes regulation in Ukraine are discussed. The state policy of population incomes regulation is analyzed by means of payment system regulation and particularities of the fulfilment of incomes indexation in Ukraine, the goals of which should be directed to raising the population welfare. It was investigated, that the payment system involves the fixing of minimum wages, payment standards and guarantees, terms and rates of wages in the institutions and organizations, that are funded from government and also the regulation of payment funds of entrepreneurs-monopolists. It was also proved that state policy of population incomes regulation in the field of payment system first and foremost should be directed at: reformation of payment system towards the pay rise and fundamental changes of production cost structure; labor cost rise in terms of the increase of payment expenditures share in the production cost; the development and implementation of measures, taken by state bodies, that will be aimed at motivation enhancement for highly efficient work, which will result in the payment rise; the reduction of unreasonably immoderate inter-branch payment differentiation, which will provide with essential increase of salaries in the sectors and will ensure scientific and technological advance, which in return will economically and financially improve the enterprises performance in these sectors; fulfilment of the complex of legal, organizational-economic actions aimed to legalize the hidden population incomes.

The minimum wage and the poverty line were observed with the comparison of the minimum wages between Ukraine and some European countries being made. It was proved that the size of minimum wage and the poverty line have to be regularly increased considering the real inflation in the country, which will provide with the social safety net for society members, covering the minimum incomes, and also will set the minimal requirements for the effectiveness enhancement of national economy.

The measures for the ensuring population incomes rise in Ukraine in the present crisis environment were suggested. In particular, the passage in the revised edition of President's decree "On the main orientations of policy concerning the money incomes of population", where there will be reflected the courses for solutions of the problems, which emerged during 2014-2015 and resulted in substantial reduction of incomes rate of population. It was proved that in the mentioned above document it's necessary to envisage the system of compensating measures and state guarantees concerning the prevention of population impoverishment, to provide organizational-economic conditions for the implementation of the policy concerning money incomes of population in the crisis environment. It was researched, that one of the document's component should be the periodization of complex reforms in the field of legalization of population hidden incomes, reformation of payment system towards labor compensation rate rise, taxation of incomes, its monitoring and control, labor law compliance control enhancement, prompt payments of wages.

It was proved that the state policy priorities of incomes of Ukraine's population regulation in the modern crisis environment should become the payment system regulation by means of using such instrument as the minimum wage and incomes indexation of population in Ukraine based on current inflation rate variable.

It was determined, that the public policy priorities of population incomes regulation should not only be socially oriented, but be vectorially aimed at reaching European social standards and correspond to the overall economic and social strategy of Ukraine.

Key words: incomes of the population, minimum wage, incomes regulation, poverty line, incomes indexation.

Постановка проблеми. Державна політика регулювання доходів є вагомим важелем, який має безпосередній вплив на рівень життя широких верств населення. Адже падіння реальних доходів, посилення майнової диференціації, а також розширення зони бідності стають вкрай актуальними проблемами сьогодення. Варто зазначити, що рівень соціально-економічного розвитку країни прямо залежить від державної політики у сфері доходів. Тому беззаперечним є той факт, що державна політика у сфері регулювання доходів населення є одним з найголовніших елементів управління рівнем соціально-економічного розвитку країни.

У вітчизняній науці існує нагальна потреба подальшого вивчення саме державного регулювання доходів населення. Адже дослідження соціальних функцій держави, методів, а також інструментів та програм державного регулювання доходів населення набувають виняткового значення у сучасних соціально-економічних реаліях.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Доходи населення, як найважливіша соціально-економічна категорія, завжди були предметом наукового інтересу провідних зарубіжних та вітчизняних дослідників. У працях У. Петті, А. Сміта, К. Маркса, А. Маршалла, Дж. Б. Кларка, Дж. Р. Хікса та багатьох інших відомих економістів світу аналізувалися фундаментальні питання формування та державного регулювання доходів.

Проблеми доходів населення в Україні та їх державного регулювання досліджуються і сучасними вітчизняними ученими. Істотний внесок у проблематику формування за різними джерелами надходжень та особливостей організаційно-фінансового регулювання доходів населення зробили такі вітчизняні науковці, як: В. А. Базилук, І. К. Бондар, І. Ф. Гнибіденко, А. М. Колот, Е. М. Лібанова, В. О. Мандибура, В. М. Новіков, В. В. Огієнко, Н. М. Холод, І. В. Шубала та ін.

Незважаючи на широкий спектр досліджень, проблема державного регулювання доходів не втрачає своєї актуальності, оскільки доходи є багатоаспектним явищем. До того ж все ще існує потреба у ґрунтовному вивченні та впровадженні нових практичних положень формування активної державної політики регулювання доходів, спрямованої на досягнення європейських соціальних стандартів та підвищення добробуту та якості життя населення.

Цілі роботи. Відповідно до вищезазначеного, метою роботи є дослідження пріоритетів державної політики регулювання доходів населення України. Основне завдання дослідження передбачає аналізування регулювання системи оплати праці та особливості здійснення індексації доходів в Україні.

Виклад основного матеріалу дослідження. Як правило, політика регулювання доходів населення охоплює усі ієрархічні рівні, на яких відбувається формування доходів – від національного до рівня домогосподарств.

Основною метою регулювання доходів на рівні домогосподарств є справедливий розподіл фінансових-економічних, соціальних ресурсів між домогосподарствами за умови одержання ними максимально можливого обсягу доходу. Стосовно державного втручання, то його роль скоріше соціальна, ніж економічна. Зокрема, усі три рівні (національний, регіональний, місцевий) перебувають у безперервній взаємодії. Як правило, регулювання регіонального та місцевого рівнів здійснюється через територіальні, галузеві та колективні договори. У галузевих договорах регулюються: мінімальна тарифна ставка за основними професійно-кваліфікаційними групами, форми і системи заробітної плати, розмір соціальних виплат і пільг. У колективних договорах регулюються питання розміру і диференціації тарифних ставок, надбавок і доплат, індексації заробітної плати, системи участі у прибутках акціонерного капіталу, розміри соціальних виплат і пільг, а також робочий час (тривалість робочого тижня, відпустки тощо). Насамперед у таких договорах регулюється оплата праці робітників.

Як свідчить світовий досвід, без активного втручання держави у процеси регулювання доходів населення сьогодні не обходиться жодна країна з розвинутою ринковою економікою. Оскільки скорочення ролі держави у процесі регулювання доходів може призвести до надмірної диференціації доходів населення, соціальної напруги, а також загострення соціальних конфліктів у суспільстві. Водночас надто активне втручання держави у процеси формування, використання, перерозподілу доходів населення призводить до зниження ділової активності у суспільстві, в т. ч. може спричинити скорочення ефективності виробництва загалом. Отже, безпосередньо процес регулювання доходів державою спрямований на створення певних умов, які сприятимуть нормальному відтворенню робочої сили, нагромадженню людського капіталу, розвиток якого призводить до економічного зростання добробуту населення, посиленню мотивації найманих працівників до трудової діяльності, наданню допомоги тим, хто не може забезпечити собі певного рівня доходу.

Отже, державна політика регулювання доходів населення розглядатиметься через призму регулювання системи оплати праці та індексації грошових доходів, цілі яких повинні бути направлені на підвищення рівня добробуту населення.

Одним із пріоритетних напрямків державної політики доходів населення є система регулювання оплати праці. Регулювання системи оплати праці передбачає встановлення мінімальної заробітної плати, норм і гарантій виплати, умов та розмірів оплати праці працівників установ та організацій, що фінансуються з бюджету, а також регулювання фондів оплати праці підприємств-монополістів тощо. Відповідно до цього, державна політика регулювання доходів населення у сфері оплати праці передусім має бути спрямована на:

- удосконалення законодавства про оплату праці, зокрема з посилення контролю за додержанням законодавства про оплату праці та за своєчасною виплатою заробітної плати;
- реформування системи оплати праці у напрямку підвищення заробітної плати та докорінної зміни у структурі видатків виробництва;
- підвищення вартості (ціни) робочої сили як збільшення у виробничих витратах питомої ваги видатків на оплату праці;
- розроблення та реалізація державними органами заходів, спрямованих на підвищення мотивації до високопродуктивної праці, що призведе до росту заробітної плати;
- зменшення необґрунтованої надмірної міжгалузевої диференціації в оплаті праці, яка дасть змогу істотно підвищити розмір заробітної плати у галузях та забезпечуватиме їм науково-

технічний прогрес, що, своєю чергою, економічно і фінансово оздоровить підприємства цих галузей;

- реалізацію комплексу правових, організаційно-економічних заходів, які цільово спрямовані на легалізацію тіньових доходів населення;

- підвищення купівельної спроможності населення через проведення індексації грошових доходів населення тощо.

Окрім того, повинна відбутись ліквідація диспропорцій між оплатою та продуктивністю праці через доведення частки середньої заробітної плати у прирості продуктивності праці хоча б до рівня східноєвропейських країн (тобто з 20–23 до 32–35 %) [1, с. 38]. Це має бути одним із основних завдань державної політики регулювання доходів населення в Україні.

Прагнення та виклики суспільства стосовно досягнення соціальної справедливості вимагають від державної влади різноманітних заходів регулювання доходів населення. Одним із ключових державних соціальних нормативів рівня життя населення є прожитковий мінімум, який повинен використовуватися як критерій бідності суспільства. Тому одним з головних завдань ефективної державної політики регулювання доходів населення має бути ініційована державою вжиття заходів для поетапного наближення розміру мінімальних соціальних гарантій до прожиткового мінімуму, зокрема щодо захисту грошових доходів від впливу самої інфляції. Оскільки невідповідність прожиткового мінімуму у сучасних умовах породжує дезорієнтацію в політиці доходів населення, а також і в соціальній політиці загалом. Варто вказати, що значущим недоліком формування прожиткового мінімуму є відсутність його диференціації залежно від складу сім'ї, що, своєю чергою, ускладнює та виключає вплив складу сімей домогосподарств на процес його формування. Світовий досвід свідчить, що величина прожиткового мінімуму повинна відображати такий мінімальний дохід, гарантований державою, який би давав змогу забезпечувати працівникам середній рівень життя, нормальні умови для відтворення робочої сили та її розвитку, тобто виконував певні функції соціального захисту [2].

Отже, незважаючи на існування в Україні розробленої законодавчої бази в галузі забезпечення конституційних гарантій щодо соціального захисту населення, рівень життя населення залишається без змін. Водночас його базовий соціальний норматив – прожитковий мінімум використовується лише для загальних оцінок рівня життя населення. Зокрема, під час розрахунків мінімальної заробітної плати та прожиткового мінімуму фактично не враховується прогнозний рівень зростання макроекономічних показників української економіки. Адже розмір мінімальної зарплати і прожиткового мінімуму не завжди переглядаються, відповідно до рівня інфляції впродовж року. Наприклад, протягом 2014 року розмір мінімальної заробітної плати становив 1218 грн, розмір прожиткового мінімуму – 1176 грн [3], і не змінювались, на відміну від темпу інфляції, що становив станом на грудень 2014 року 24,9 % [4].

Станом на 1 жовтня 2015 року, згідно з внесенням змін до Закону України “Про Державний бюджет України на 2015 рік” (щодо підвищення прожиткового мінімуму та мінімальної заробітної плати) мінімальна заробітна плата в Україні становить 1378 грн, а прожитковий мінімум – 1330 грн [5]. Відповідно до курсу Національного банку України, мінімальна заробітна плата станом на 1 жовтня 2015 р. в еквіваленті становить 58 євро (житковий мінімум – 56 євро), що навіть приблизно не відповідає мінімальній заробітній платі найбідніших країн Європейського Союзу. Наприклад, серед європейських країн найнижчу мінімальну заробітну плату отримують у Албанії – 156,99 євро, Болгарії – 184,07 євро, Республіці Македонія (колишня республіка Югославія) – 213,72 євро, Румунії – 217,5 євро та Сербії – 235,04 євро [6]. Отже, мінімальна заробітна плата в Україні є нижчою, від найбідніших країн Європейського Співтовариства, приблизно у 3,5 раза.

Отже, величина мінімальної заробітної плати та прожиткового мінімуму повинні регулярно підвищуватись із врахуванням реальних інфляційних процесів в країні. Це, з одного боку, забезпечуватиме соціальні гарантії членам суспільства, покриваючи їм мінімум доходів, а з іншого, – встановлюватиме мінімальні вимоги щодо підвищення ефективності економіки країни. Водночас варто зауважити, що державні мінімальні стандарти повинні знайти своє відображення як

у державному, так і в місцевих бюджетах, що сприятиме вирівнюванню рівня соціального забезпечення громадян у межах різних областей, районів та інших адміністративних одиниць тощо.

Варто також зазначити, що станом на 2015 р., індексація грошових доходів є одним з основних державних інструментів регулювання доходів, яка направлена на підтримку платоспроможності вразливих груп населення, що мають фіксований дохід (пенсіонери, інваліди, неповні і багатодітні сім'ї, молодь тощо). Тобто це є встановлений державою механізм підвищення грошових доходів населення, який компенсує частково або повністю подорожчання споживчих товарів і послуг. Відповідно він встановлюється на основі врахування збільшення вартості життя та розраховується включенням індексу цін і тарифів фіксованого набору товарів і послуг, що становлять споживчий кошик [7]. Світовий досвід проведення індексації доходів показує, що цей процес повинен бути обмежений та диференціюватися по категоріях доходотримувачів, а також за часовим періодом. Це вказує на те, що сприяння підтримці доходів населення здійснюється у перерізі різних форм та напрямків допомоги, а сама система соціального захисту спрямована на підтримку реальних, а не номінальних доходів, як в Україні. Одночасно індексація поєднує у собі заходи, які компенсують втрату грошових доходів, а також натуральні виплати і пільги. До них належать як продовольчі талони, так і система державного виховання, тобто навчання дітей, професійна перепідготовка дорослого населення, державне медичне та соціальне обслуговування тощо.

Основними нормативно-правовими документами, що регулюють порядок проведення індексації грошових доходів населення України, є: Закон України “Про індексацію грошових доходів населення” [8], Указ Президента України “Про основні напрями політики щодо грошових доходів населення України” [9], Постанова Кабінету Міністрів України (КМУ) “Про затвердження Порядку проведення індексації грошових доходів населення” [10] та Закон України “Про Державний бюджет України на 2015 рік” [11]. У Законі України “Про індексацію грошових доходів населення” прописані загальні принципи індексації грошових доходів населення, що не враховують сучасної соціально-економічної ситуації нашої держави, оскільки цей закон прийнятий ще у 1991 році. Указ Президента України “Про основні напрями політики щодо грошових доходів населення України” передбачав створення передумов для формування та реалізації політики грошових доходів населення, спрямованої на підвищення реальних доходів, яка складалась з трьох етапів, що так і не були реалізовані. У Постанові КМУ “Про затвердження Порядку проведення індексації грошових доходів населення” детально описаний порядок проведення індексації заробітної плати та наведено кілька прикладів її розрахунку, що актуально і в умовах сьогодення. Щодо Закону України “Про Державний бюджет України на 2015 рік”, то у ньому зазначені розміри мінімальної заробітної плати та прожиткового мінімуму.

Згідно з внесенням змін до Закону України “Про Державний бюджет України на 2015 рік” з 1 вересня 2015 року відбулось зростання соціальних стандартів. А це означає, що тепер індексації підлягає більша частина заробітної плати українців. Отже:

– якщо заробітна плата працівника менша або дорівнює прожитковому мінімуму для працездатної особи (1378 грн), то вона індексується повністю;

– якщо заробітна плата працівника більша, ніж 1378 грн, то індексації підлягатиме лише та її частина, яка не перевищує цю суму.

Станом на 1 жовтня 2015 року індексація здійснюється на основі значення приросту індексу споживчих цін за серпень 2015 року, який був опублікований до 10 вересня 2015 року, і становив 103,0 %. Отже, здійснення індексації у жовтні 2015 року відбувається на основі показника темпу інфляції станом на серпень 2015 року, що не відображає реальної ситуації у зміні індексу споживчих цін та істотно не вплине на зростання доходів населення.

Аналізуючи індексацію доходів населення, як один із напрямків державної політики регулювання доходів, варто запропонувати прийняття у новій редакції Указу Президента “Про основні напрями політики щодо грошових доходів населення”, у якому будуть відображені шляхи вирішення проблем, що виникли протягом 2014–2015 рр. і призвели до істотного зниження рівня доходів населення. Йдеться про зростання інфляції, замороження заробітних плат та пенсій, обмеження можливостей отримання доходів працюючим пенсіонерам, зниження купівельної

спроможності населення через девальвацію гривні, посилення вразливості та нестабільності фінансово-кредитного ринку, підвищення тарифів ЖКГ, загострення проблем зайнятості, зокрема біженців та молоді, яка, маючи вищу освіту, шукає перше місце праці тощо.

Відповідно у цьому документі повинна бути передбачена система компенсаційних заходів і держаних гарантій щодо недопущення зубожіння населення, створення організаційно-економічних умов реалізації політики щодо грошових доходів населення у кризових умовах. Важливою складовою документа повинна також стати періодизація проведення комплексних реформ у цій сфері та визначення механізмів їх реалізації, зокрема у сфері легалізації тіньових доходів населення, реформування системи оплати праці у напрямку підвищення рівня оплати праці, оподаткування доходів, їх моніторингу і контролю, посилення контролю за додержанням законодавства про оплату праці, своєчасну виплату заробітної плати тощо.

Висновки і перспективи подальших досліджень. Узагальнюючи, можна дійти висновку, що пріоритетами державної політики регулювання доходів населення України в сучасних кризових умовах, повинні стати регулювання системи оплати праці шляхом використання такого інструменту, як мінімальна заробітна плата та індексація грошових доходів населення на основі показника темпу інфляції поточного періоду.

При цьому пріоритети державної політики регулювання доходів населення повинні мати не тільки соціальне спрямування, а бути векторно цілеспрямованими на досягнення європейських соціальних стандартів. До того ж повинні ґрунтуватися та узгоджуватися з стратегією економічного та соціального розвитку України загалом. Отже, державна політика регулювання доходів населення повинна мати чіткі орієнтири, завдання, а також відповідне ресурсно-фінансове забезпечення для їхньої реалізації.

1. Ломанов І. Основні напрямки посилення державного впливу на регулювання оплати праці в контексті реалізації концепції подальшого регулювання оплати праці в Україні / І. Ломанов // Україна: аспекти праці. – 2003. – № 2. – С. 37–40. 2. Ментальний чинник у сфері праці: проблеми теорії та практики / Д. П. Богиня, М. В. Семикіна; передмова І. Ф. Кураса. – К.: Штурм, 2003. – 382 с. 3. Офіційний веб-сайт Державної служби статистики України. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.ukrstat.gov.ua. 4. Офіційний портал Національного банку України. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.bank.gov.ua/control/uk/index>. 5. Закон України “Про внесення змін до Закону України “Про Державний бюджет України на 2015 рік” № 704-VIII від 17.09.2015 р. // Законодавство України. Офіційний сайт Верховної Ради України. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/704-19>. 6. Official website of the European Union [Electronic resource]. – Mode of access: <http://ec.europa.eu/eurostat>. 7. Бебело С. О. Соціальна держава і соціальна сфера: змістовно-концептуальний взаємозв’язок / С. О. Бебело // Економіка та держава. – 2008. – № 3. – С. 49–51. 8. Закон України “Про індексацію грошових доходів населення” № 1282-XII від 03.07.1991 // Голос України від 07.08.1991 р. 9. Указ Президента України “Про основні напрями політики щодо грошових доходів населення України” № 969/99 від 07.08.1999 р. // Законодавство України. Офіційний сайт Верховної Ради України. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/969/99>. 10. Постанова Кабінету Міністрів України “Про затвердження Порядку проведення індексації грошових доходів населення” № 1078 від 17.07.2003 р. // Законодавство України. Офіційний сайт Верховної Ради України. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/1078-2003-p>. 11. Закон України “Про Державний бюджет України на 2015 рік” № 80-VIII від 28. 12. 2014 р. // Законодавство України. Офіційний сайт Верховної Ради України. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/>.